

Národní park Rwenzori – Měsíční hory

„Tam, přes ty Hory Měsíčné, Údolím Stínu, jenž padá, jed,
směle jed“ – zní odpověď, – „tam je cíl Eldorada.“
Edgar Allan Poe: Eldorado. Přebásnil Vítězslav Nezval

Navštívit nejvyšší africké hřebenové pohoří Rwenzori (též Ruwenzori) na pomezí Ugandy a Demokratické republiky Kongo zůstává snem mnohého přírodovědce a milovníka přírody. Po období nepokojů a příhraničních bojů se v posledních letech zmiňované území stalo poměrně bezpečnou částí Afriky jak pro místní obyvatele, tak pro zahraniční návštěvníky. První zákres pohoří do map provedl řecký geograf a matematik Claudius Ptolemaios působící v egyptské Alexandrii před 1 900 lety, a to pod poetickým názvem Měsíční hory. V moderní době k jejich poznání přispěla na přelomu 19. a 20. stol. řada vědců a cestovatelů. Za všechny připomeňme Angličana Henryho Mortona Stanleje (1888) nebo vědecký tým italského admirála Luigiho di Savoia, vévody abruzzského (1906), který vytvořil dokonalou fotodokumentaci. Skutečnost, že se zde dodnes jedinečná divočina vůbec zachovala, byt' v menším rozsahu, představuje malý zázrak.

Ne nadarmo Winston Churchill o Ugandě pro její krásu a úrodnost hovořil jako o perle Afriky srovnatelné v Evropě se Švýcarskem. Tehdy zde ale žily zhruba tři miliony obyvatel. Dnes, po pouhých 70 letech, východoafrickou zemi osídluje přes 35 milionů lidí a každoročně další milion přibude. Žena na ugandském venkově za svůj život přivede na svět průměrně 8 i více potomků. Podotýkáme, že rozloha Ugandy zaujímá jen třikrát větší plochu než Česká republika, což znamená, že hustota osídlení je zde v průměru ještě vyšší než u nás. Demografické tsunami přináší nejen sociálně-ekonomické problémy, ale také zvyšující se tlaky na poslední zbytky přírodního prostředí. Když dnes touto oblastí projíždíte, zjistíte, že z bývalé krásy bohužel zbyly pouze střípky. Cestu obklopují pole kukuřice a obilovin, plantáže banánovníku, čajovníku nebo kávovníku, v nižších a sušších polohách past-

viny. Není neobvyklé, že se zde sklízí dva až třikrát do roka. Různě velká sídla bývají u silnic nahlučena v nečekané míře. Intenzivní lidské osídlení se táhne až k hranicím národního parku, místy až do výšky 2 300 m n. m.

Uganda je ale stále nesmírně rozmanitá země. Zahrnuje téměř polovinu Viktoriina jezera (Ukerewe) velkého jako ČR, nejrůznější mokřady, svěží a suché savany, tropické deštné nebo horské mlžné lesy či subalpínské a alpské pásmo.

Přírodní podmínky zcela zvláštní

Rwenzori představuje necelých 100 km dlouhý a až 30 km široký horský hřeben rozdělený hranicí Konga a Ugandy vertikálně a rovníkem horizontálně. Ze západu se jeho úpatí dotýkají výběžky Konžské pánevy pokryté deštnými lesy a na východní úpatí už navazují východoafrické savany. Horstvo vzniklo v třetihorách, kdy

došlo k rozpinání Velkého příkopového údolí (riftu) narušeného zlomy, a výsledkem tohoto procesu se staly dvě propadliny. Mezi nimi zůstala na okraji vysoká zemská kra. Vlastní pohoří proto není vulkanického původu jako ostatní subsaharské velehory. Z hřebenu vyčnívá řada hor přesahujících 4 000 m n. m. a několik jako Mt. Margherita neboli Mt. Stanley (Ngaliema) i 5 000 m n. m. Geologicky pohoří tvoří krystalinikum, zejména žula. Na východě se nacházejí četná ložiska měděných rud (chalkopyrit). Doly u obce Kilembe jsou dnes až na ilegální těžbu opuštěné, ale příjezdovou cestu často kontrolují policisté, aby zabránili většímu vývozu kovu. Čiňané však již připravují obnovení těžby ve velkém.

Pohoří představuje klíčovou zdrojnicí vody pro mnohé řeky včetně přítoků Nilu. Charakter vegetace kromě expozice a nadmořské výšky zásadně ovlivňuje množství srážek. Na úpatích dosahují okolo 2 000 mm a na svazích i přes 5 000 mm za rok, tedy 10x více než na Zatecku a třikrát více než v Krkonoších. Význam srážek ještě výstižněji charakterizuje údaj o počtu deštivých dnů v roce, kterých bývá okolo 300. Ostatně název Rwenzori znamená v jazyce domorodců „místo, kde vzniká déšť“. Občasné přívalové lijáky bývají vskutku mohutné.

1 Národní park Rwenzori – vertikální vegetačně-ekologické stupně. Orig. M. Brabencová.

Podle: R. W. Bussmann (2006), upraveno

2 Úpatí hor i svahy položené nad 2 000 m n. m. lidé zbavili původní vegetace a přeměnili na políčka přispívající k erozní nestabilitě krajiny. Řeka Nyamwamba se v r. 2013 rozvodnila, zahynulo přes 70 lidí a zničilo stovky domů.

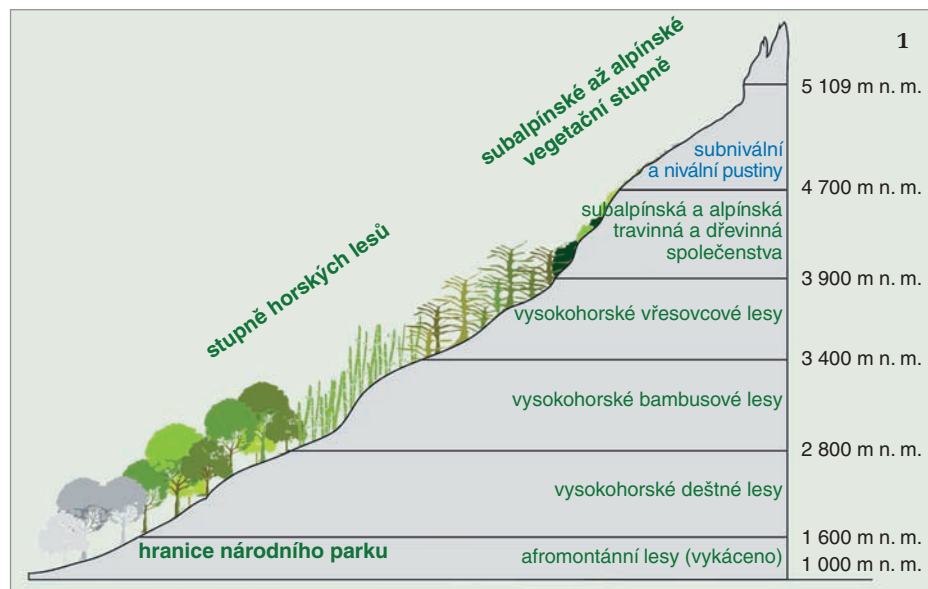
3 Od hranic parku (asi 1 750 m n. m.) až do nadmořské výšky kolem 3 000 m svahy pokrývají husté a bohatě strukturované deštné pralesy, např. stromy rodu nohoplod (*Podocarpus*) a *Symphonia* (z čeledi *Clusiaceae*), banánovníkovité rostliny rodu *Ensete* nebo obří stromovité kapradiny rodu *Cyathea*.

4 Porosty zeleného horského bambusu *Yushania alpina* (lipnicovitě – *Poaceae*) dorůstají do 10 m. Pronikají do horního okraje deštných lesů a jako samostatná lesní formace šplhají k výškám kolem 3 300 m n. m.

5 Unikátní vřesovcové mlžné lesy s dominantními porosty stromů rodů *Philippia* (vřesovcovitě – *Ericaceae*), třezalka (*Hypericum*) nebo *Hagenia* (růžovitě – *Rosaceae*), s větvemi pokrytými závojem lišejníků provazovek (*Usnea*), jsou soustředěny v nadmořských výškách 3 000 až 4 000 m. V podrostu se objevuje i obří lobelka *Lobelia giberroa*.

6 V podmáčených místech alpského stupně (3 500 – 4 000 m n. m.) se vyskytuje zcela otevřená krajina porostlá stoličkami ostřice *Carex runssoroensis*. Skutečnost, že i zde „úřadoval“ požár ovlivňující celý ekosystém, je překvapivá.

7 Z vrcholu Mt. Luigi di Savoia (4 622 m n. m.) vidíme masivy s ledovcovým pokryvem včetně nejvyšší hory Margherita (5 109 m n. m.), ležící přesně na hranici Konga a Ugandy.





Jejich dopady jsme viděli ve vesnicích ležících podél řek pod pohořím. Stovky domků byly poškozeny nebo zcela zničeny. Přívaly zanechávají stopy i v panenském horském lese s mělkými půdami, které jsou na četných místech strženy a obnaženy a pomalou sukcesí osídlovány vysokobylinnou vegetací s různými druhy hvězdicovitých a netýkavek a posléze stromovitými kapradinami. Na erozních kuželech se však prales obnoví jen obtížně, pokud vůbec. Koneckonců i zmiňovaný proces zvyšuje prostorovou rozmanitost prostředí.

Ledovce na rychlém ústupu

Nejvyšší vrcholy Měsíčních hor zdobí ledovce. Jejich rozloha procházela v dávné historii velkými proměnami. Nicméně za posledních 100 dobře dokumentovaných let se plocha ledovců snížila o více než 80 % a klesla z 8 km² na necelých 1,5 km². Každý rok podle vědců zmizelo 3,6–6,1 ha. V posledních letech se toto číslo drží spíše u dolní hranice, ale pokud bude uvedený trend pokračovat, budou hory do 30 až 40 let zcela bez ledu. Názozy na přesnou příčinu popsaného jevu se různí. Některé hypotézy ji spatřují ve vlivu globálních klimatických změn a snížení celkové vlhkosti podnebí včetně oblačnosti a srážek ve východoafrických horách během posledního století. Méně srážek znamená méně sněhu, který přispíval albedem (odrazivostí) k ochraně ledového pokryvu: spolu s vyššími teplotami tak vzniká pro přetrvávání ledovců bez nadsázky smrtící kombinace. Protože pokryv ledovci už nyní nezaujímá výraznou plochu, nepředpokládáme, že by úplné odtátí ovlivnilo vodní režim v širším zázemí hor nějak dramaticky. I pak budou pravděpodobně vrcholy zdejších hor občas pokryté sněhovými čepicemi. Při sedmidenním výstupu jsme dosáhli masivu Mt. Weissman – Mt. Luigi di Savoia vysokého více než 4 600 m n. m. Tady ještě v mapách z 60. let 20. stol. zdobí depresi Thomsonův ledovec. Dnes z něj nezbylo nic a jen poučný pozorovatel najde v terénu jeho stopy.

Ukázková stupňovitost vegetace

Ve Rwenzori můžeme sledovat dokonale vyvinutou vertikální stupňovitost přírodní vegetace, která téměř učebnicově odráží podmínky prostředí (obr. 1). Podhorské lesnaté savany v rozpětí 1 000 až 2 000 m n. m. zmizely úplně a na jejich místě dnes leží pole (obr. 2). Deštné lesy splhají na prudkých svazích do 3 000 m n. m. (obr. 3) a bývají vystřídány bambusovým pásmem soustředěným do výšek 2 700 až 3 500 m (obr. 4). Nad tímto stupněm se formují téměř až do 4 000 m porosty vřesovcových mlžných lesů hojně zásobených horizontálními srážkami (obr. 5). Z jejich větví obalených četnými druhy mechů visí až půl metru dlouhé světlé vousy lišejníků provazovek rodu *Usnea*. Vřesovcové lesy se postupně rozvolňují a kolem 4 000 m n. m. přecházejí do otevřených subalpínských a afroalpínských vegetačních stupňů tvořených bylinnými a keříčkovými společenstvy (obr. 8). Nad 4 500 m n. m. se rozkládají převážně nehostinné skalnaté formace s občasnými porosty travin a mechorostů, které jsou u nejvyšších



vrcholů doplněny trvale zaledněnými plochami (obr. 7). Kdo se umí dívat a krátký dech mu nezabrání se rozhlížet, všechny uvedené vegetační stupně ho budou po horách doprovázet.

Rostlinný svět plný unikátů

Africké subsaharské velehory jsou vzájemně vzdáleny stovky až tisíce kilometrů a vytvářejí jakési ekologické ostrovy na pevnině, na kterých se příroda vyvíjí v dlouhodobé izolaci. Byť jsou zde přírodní podmínky podobné, bývá jejich druhová skladba v důsledku izolovanosti odlišná a mnohdy v nich rostou pro každé pohoří endemické druhy. Běžného cestovatele zaujmou obří starčky rodu *Dendrosenecio* a vysokohorské lobelky (viz Živa 2005, 5: 206–207), které se tu vyskytují ve čtyřech druzích: *Lobelia giberroa*, *L. bequaertii*, *L. wollastonii* a *L. stuhlmannii*. Nejenže odlišně vypadají, ale najdeme je většinou i v různých vegetačních formacích (viz obr. na 4. str. obálky). Stromové starčky ožívují alpínské pásmo dvěma druhy: *D. adnivalis* (obr. 8) a *D. erici-rosenii*. Přírodovědec, zejména botanik, se pak bude kochat bohatstvím kvetoucích rostlin (obr. 9), ale i mnoha druhy lesních dřevin.

Skrýtý živočišný svět

Přestože druhová rozmanitost živočichů Rwenzori je také značná, očím návštěvníka většinou uniká. Z více než 200 ptáčích druhů nejspíše narazíte na pestrobarevného turaka horského (*Ruwenzorornis johnstoni*) a v lesích na svazích pohoří na t. velkého (*Corythaeola cristata*, viz obr. na 3. str. obálky). Hmyz je slabě probádán, horské druhy plazů zastupuje např. chameleon *Trioceros johnstoni*, obojživelníky afroskokan *Amietia ruwenzorica*. Ze 70 známých druhů savců jsou k vidění černobílá guerezy angolské (*Colobus angolensis ruwenzorii*) a kočkodani diadémoví (*Cercopithecus mitis stuhlmannii*). Slyšeli jsme i šimpanze východní (*Pan troglodytes schweinfurthii*) a narazili na jejich stromová hnízda. Setkáni s pralesním slonem africkým (*Loxodonta africana*) a buvollem africkým (*Syncerus caffer*) bývají výjimečná. Místní populace levharta (*Panthera*



8 Souvislé porosty stromových starček *Dendrosenecio adnivalis* s vtroušenou lobelkou *L. wollastonii* ve výškách kolem 4 300 m n. m. Snímky F. Pelce, pokud není uvedeno jinak

9 Mezi horskou květenou najdeme smil *Helichrysum stuhlmannii*, známější pod lidovým označením slaměnky. Foto L. Ambrozek

pardus), někdy uváděná jako údajný poddruh *P. p. ruwenzorii*, je velmi vzácná, existují však i ojedinělá pozorování levhartů nad hranicí lesa.

Propojení ochrany přírody a turistiky

Pohoří na ugandské straně chrání národní park Rwenzori rozkládající se na rozloze bezmála 1 000 km², pro svou výjimečnost se stal součástí světového přírodního dědictví UNESCO. Na konžské straně sem zasahuje problematicky chráněný, byť rozsáhlý, národní park Virunga. Od okolí tvořeného polnostmi a roztroušenými příbytky je NP Rwenzori ostře oddělen a představuje ostrov málo narušeného přírodního prostředí v kulturní krajině. V parku vedou dva základní turistické trekové okruhy – centrální s nástupem v obci Ibanda a jižní z Kilembe. Oba procházejí úchvatnou velehorskou tropickou krajinou a jsou vybaveny horskými stany a příbytky se vším potřebným (vstup do NP je možný jen s průvodcem).

Jižní trasa protíná nádherné ukázky původní přírody, nicméně překvapivě a trochu smutně působí asi 10 km chůze spálenými vřesovcovými lesy a porosty alpínského stupně s převahou ostřice *Carex runssoroensis* (obr. 6). Les zde shořel na ploše více než 20 km² v r. 2012 a jeho návrat do klimaxového stavu potrvá desítky let. Původ požáru zůstává nejasný – od blasku až po úmyslné založení.

Nebýt národního parku, tamější ojedinělá příroda by se nezachovala. Bez dobře organizované turistiky a jejího nesporného ekonomického přínosu, by bylo navýsost obtížné existenci parku obhájit. Pohoří Rwenzori proto představuje jeden z dokladů, že v Africe turistika a ochrana přírody často jedno jsou.